

Dilnoz XODJAYEVA,
O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail: dilnozvodxodjayevo27@gmail.com

"Kokand University" Andijon filiali katta o'qituvchisi, psixologiya f.f.d H.Salaxidinova taqrizi asosida

INCREASING EDUCATIONAL MOTIVATION OF STUDENTS AS THE BASIS OF EDUCATIONAL SUCCESS

Annotation

The article presents a theoretical analysis of the problem of educational motivation. Special attention is being paid to the aspect of this problem, such as the promotion of academic and professional activities of high school students.

Key words: Personal motivational sphere, educational motivation, structure of educational motivation, educational motivation, student activity.

ПОВЫШЕНИЕ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ КАК ОСНОВЫ УЧЕБНОГО УСПЕХА

Аннотация

В статье представлен теоретический анализ проблемы учебной мотивации. Особое внимание уделяется такому аспекту данной проблемы, как стимулирование учебной и профессиональной деятельности старшеклассников.

Ключевые слова: Личностная мотивационная сфера, учебная мотивация, структура учебной мотивации, учебная мотивация, студенческая активность.

O'QUVCHILARDA O'QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISH TA'LIM MUVAFFAQIYATINING ASOSI SIFATIDA

Аннотация

Maqolada o'quv motivatsiyasi muammosining nazariy tahlili keltirilgan. Ushbu muammoning maktabdagi yuqori sinf o'quvchilarida o'quv va kasbiy faoliyatini rag'batlantirish kabi jihatiga alohida e'tibor qaratilganligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Shaxsning motivatsion sohasi, ta'lim motivi, ta'lim motivatsiyasining tuzilishi, ta'lim motivatsiyasi, o'quvchilar faoliyati.

Kirish. Mubolag'asiz, o'quvchilarning ta'lim motivatsiyasini shakllantirishni zamonaviy maktabning markaziy muammolaridan biri deb atash mumkin. Uning dolzarbligi ta'lim mazmunini yangilash, bilimlarni mustaqil egallash usullarini shakllantirish va maktab o'quvchilarida faol hayotiy pozitsiyani rivojlantirish bo'yicha vazifalarni belgilash bilan bog'liq. Ta'lim va tarbiya sohasidagi eng keskin muammolar talabalarning ko'pchiligida ta'lim olish motivlarining yo'qligi bilan bog'liq bo'lganligi sababli, bu bitiruvchilarning ta'lim va tarbiyasining asosiy ko'rsatkichlarining pasayishiga olib keladi, bunda esa ushbu mezonning ahamiyati kuchayadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirgi vaqtda maktab ta'limida o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi muammosining eng ko'p o'rganilayotgan jihatlari quyidagilardir: o'quvchilarning motivatsion sohasi tuzilishidagi aloqa motivatsiyasining roli (B.G.Ananyev, T.A.Matis, V.A.Yakunin va boshqalar), ta'lim samaradorligi va o'qitish va kelajakdagi kasb talablariga muvofiq ijtimoiy va qadriyat motivlarini rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlik (M.I.Dyachenko, L.A.Kandibovich, S.L.Kandibovich, L.F.Jeleznyak va boshqalar), universitetga kirish motivlari (S.V.Bobrovitskaya, A.N.Pechnikov, G.A.Muxina, M.V.Vovchik-Blakitnaya va boshqalar), maktabda o'qish jarayonida motivlarning o'zgarishi dinamikasi (R.S.Vaysman, A.I.Gebos va boshqalar), o'quvchilarning turli o'quv fanlariga munosabati (A.A.Rean, V.A. Yakunin, N.I. Meshkov va boshqalar), xulq-atvoriga, o'quvchilarda ta'lim va kasbiy faoliyatga ta'sir etuvchi motivatsion omillar va mexanizmlar (I.R.Altunina, R.I.Tsvetkova, R.S.Nemov va boshqalar), o'quv jarayonida yutuq motivining roli (P.S.Vaysman, O.N.Arestov, P.P. Biebrich, M.G.Rogov va boshqalar), motivatsion o'quvchilarning o'quv jarayonini ta'minlash (S.A.Gaponova, E.P. Ilyin va boshqalar) tomonidan atroflicha o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Motivatsiyaning boshqa turlari singari, o'quv motivatsiyasi tizimli bo'lib, yo'nalish, barqarorlik va dinamizm bilan tavsiflanadi. A.K.Markovning so'zlariga ko'ra, o'quv motivatsiyasining tuzilishi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

shaxsning hissiy ko'rinishlariga asoslangan bevosita motivatsion motivlar;

umumiy bilimning, xususan, o'quv predmetining ahamiyatini tushunishga asoslangan o'quv faoliyatining istiqbolli motivatsiyasi;

bilish jarayonining o'zidan qoniqish olishga asoslangan intellektual rag'batlantiruvchi motivlar.

O'quv motivatsiyasi bir qator o'ziga xos omillar bilan belgilanadi:

maktab o'quvchilarning o'quv faoliyatining tabiati, tuzilishining kengligi, tarkibiy qismlarining yetukligi (o'quv vazifasi, o'quv harakatlari, o'zini-o'z nazorat qilish va o'zini o'zi baholash harakatlari), ta'lim jarayonida boshqa shaxs bilan o'zaro munosabat;

har bir o'quvchi uchun o'rganishning ma'nosi (o'quvchining ideallari va qadriyat yo'nalishlari bilan belgilanadi);

o'qitish motivlarining tabiati maqsadlarning yetukligi;

o'quv jarayoni bilan birga keladigan his-tuyularning xususiyatlari[7].

E.Yu.Patyaeva o'quv motivatsiyasining turlarini o'rganishning turli turlariga qarab ajratadi: berilgan ta'lim uchun motivatsiya, spontan ta'lim motivatsiyasi, o'z motivlari va qadriyatlarini anglash, motivlar va his-tuyg'ular to'qnashuvi sharoitida qaror qabul qilish, o'z pozitsiyasini shakllantirish, uni asoslash va himoya qilish, turli pozitsiyalarni hisobga olgan holda qaror qabul qilish qobiliyatini o'z ichiga olgan o'z-o'zini belgilaydigan o'quv faoliyati motivatsiyasi, o'zboshimchalik va maqsadli harakat qilish. Ta'lim motivatsiyasining tarkibiy qismi - bu tarbiyaviy motivlar bo'lib hisoblanadi.

L.I.Bojovichning fikriga ko'ra, "...o'quv faoliyatining motivi - bu o'quvchining shaxsiyatini tavsiflovchi motivatsiya, uning oldingi hayotida ham oila, ham maktabning o'zi tomonidan tarbiyalangan". Muallifning fikricha, o'quv motivlari tashqi (ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'lmagan) va ichki (ta'limning turli xususiyatlaridan kelib chiqadigan) ga bo'linadi[1]. A.K.Markova o'quv motivini quyidagicha ta'riflaydi: "motiv - bu o'quvchining o'quv ishining muayyan jihatlariga diqqatini qaratishi, unga nisbatan o'quvchining ichki munosabati bilan bog'liq". U o'quv motivlarining ikki guruhini aniqlaydi: kognitiv va ijtimoiy

motivlar. Kognitiv motivlar bilish jarayoniga, uning natijalari samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan bo'lib bular bilim, ko'nikma, malaka, shuningdek, bilimlarni bilish va egallash usullari, o'quv-tarbiyaviy ishning texnikasi va usullari, bu usul va uslublarining samaradorligini oshirishdan iborat. Ularning darajalari: keng kognitiv motivlar - bilimga e'tibor berish; ta'lim va kognitiv - bilimlarni egallash usullariga e'tibor berish; o'z-o'zini tarbiyalash motivlari bilimlarni mustaqil ravishda to'ldirish usullariga e'tibor berishdan iborat [7].

Ijtimoiy motivlar ta'lim jarayonida boshqa shaxs bilan o'zaro munosabatlarning muayyan jihatlariga, birgalikdagi faoliyat natijalariga va ushbu o'zaro ta'sirlarning usullariga, ushbu o'zaro ta'sirlarning natijalari va usullarining samaradorligini oshirishga nisbatan talaba faoliyatini tavsiflaydi. Ularning darajalari: keng ijtimoiy motivlar - burch, mas'uliyat; tor ijtimoiy yoki pozitsion motivlar, boshqalarni ma'qullash istagi; ijtimoiy hamkorlik motivlari - boshqa odamlar bilan muloqot qilish usullarini o'zlashtirish istagi.

M.V.Gamezo, E.A.Petrova, L.M.Orlovaning ta'kidlashicha, o'quvchilarning o'quv motivlari kasbiy tayyorgarlik sifati va kasbiy shaxsning shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Mualliflar ularning ba'zilariga mazmunli tavsif beradilar: kognitiv, kasbiy, ijodiy muvaffaqiyat motivlari, keng ijtimoiy motivlar - shaxsiy obro'-e'tibor motivi, mavqeni saqlash va oshirish motivi, o'zini o'zi anglash motivi, o'zini o'zi anglash motivi hisoblanadi [4].

A.I.Gebos o'quvchilarda ta'limning ijobiy motivini shakllantirishga yordam beruvchi omillarni aniqladi: ta'limning bevosita va yakuniy maqsadlaridan xabardorlik; olingan bilimlarning nazariy va amaliy ahamiyatini anglash; o'quv materialini taqdim etishning hissiy shakli; ilmiy kontseptsiyalarni ishlab chiqishda "istiqbolli yo'nalishlarni" ko'rsatish; ta'lim faoliyatining kasbiy yo'nalishi; ta'lim faoliyati tarkibida muammoli vaziyatlarni yuzaga keltiradigan vazifalarni tanlash; o'rganish guruhida qiziquvchanlik va "kognitiv psixologik iqlim" mavjudligi [5].

Har xil o'quvchilar uchun o'quv faoliyati har xil ma'noga ega. Har bir aniq holatda o'quvchi uchun ta'lim motivatsiyasining mohiyatini va o'rganishning ma'nosini aniqlash o'qituvchining pedagogik ta'sir choralarni belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Uning yo'nalishi va faoliyati motivatsiyaning beshta tarkibiy blokini ajratib ko'rsatish mumkin:

Ta'limning shaxsiy ma'nosi. Har bir o'quvchi uchun bilim olishning ma'nosi uning o'z muhitidan (butun jamiyat, oila) o'rganadigan ideallari va qadriyatlari tizimi bilan belgilanadi. Ma'no quyidagi fikrlarni o'z ichiga oladi:

bolaning o'qitishning obyektiv ahamiyatini anglashi;
shaxsan o'zi uchun o'qitishning ahamiyatini tushunish.

Ta'lim motivlarining turlari: I - kognitiv - ijtimoiy; II - ichki; III - muvaffaqiyatga erishish uchun motiv;

Maqsadni belgilash. Maqsad qo'yish qobiliyatining mavjudligi o'quvchining motivatsion sohasining yetukligi ko'rsatkichidir.

Xulq-atvorda motivni amalga oshirish. Motivatsiyaning aspektlari: - o'quv faoliyatining borishi va bolaning xatti-harakatiga - motivning ta'sirining taqsimlanish darajasi - o'quv predmetlarini o'zlashtirish;

Ta'lim motivatsiyasining hissiy komponenti, ya'ni o'quvchining ta'limga hissiy munosabati o'rganishning shaxsiy

ma'nosi o'quvchining o'quv jarayoniga ichki subyektiv munosabati, ta'lim jarayonini o'quvchining o'ziga, tajribasiga va hayotiga "qo'llashi" deb ta'riflanishi mumkin[8].

O'rganishning ma'nosini tushunish va uning shaxsiy ahamiyatini anglash bilim olish jarayonida o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. O'qitish jarayonida maktab o'quvchilarida bilimga va uni egallash usullariga bo'lgan faol ichki istakni shakllantirish kerak. Turli maktab yoshidagi ta'limning shaxsiy ma'nosi boshqacha. Shunga ko'ra, o'qitish mazmuni va uning usullari o'qituvchi tomonidan ma'lum yoshdagi maktab o'quvchilari o'qitishning shaxsiy ma'nolariga mos keladimi yoki yo'qligi nuqtai nazaridan tahlil qilinishi kerak.

Shu tufayli, mashg'ulot boshlanishidan oldin, bolada o'quv faoliyati haqida ma'lum bir fikr paydo bo'ladi. Biroq, o'rta maktab davrida bu g'oyalari sezilarli darajada o'zgarishi mumkin. Ta'limning ma'nosi quyidagi fikrlarni o'z ichiga oladi: bolaning jamiyatda rivojlangan, ijtimoiy muhitda va bolaning oilasida qabul qilingan axloqiy qadriyatlar bilan belgilanadigan o'qitishning obyektiv ahamiyatini anglashi; shaxsan o'rganishning o'zi uchun ahamiyatini tushunish, bu bolaning intilishlari darajasi, uning o'zini o'zi boshqarishi va ta'lim ishlarni o'z-o'zini baholashi, uning individual aloqalari orqali namoyon bo'ladi.

Bu jihatlarning barchasi ta'lim jarayonida rivojlanish jarayonida bo'lganligi sababli, ta'limning mazmuni o'quv faoliyatining rivojlanishi bilan sifat jihatidan o'zgarishi mumkin. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'rganishning ma'nosini tushunganlarida, o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyatlar ortadi (bilimlar zaxirasi va sifati oshadi, bilimlarni o'zlashtirish usullari va usullari takomillashtiriladi), o'quv materialini o'zlashtirish osonroq bo'ladi va qulayroq bo'ladi, uni eslab qoladi, samaraliroq bo'ladi va o'quvchilarning diqqati faollashadi, ularning faoliyati yaxshilanadi. O'rganishning ma'nosi va uning ahamiyati o'quvchi shaxsining asosiy motivatsion komponentidir.

Tahlil va natijalar. Yuqoridagi adabiyotlarni o'qib tahlil qilib shuni xulosa qilishimiz mumkin, motivatsion sindromning paydo bo'lishi shakllaridan biri bu motivlarning o'zaro o'zgarishi dinamikasini aks ettiruvchi ta'lim faoliyati motivatsion sindromining nisbatan mustaqil tarkibiy qismlari bo'lgan kognitiv va kasbiy motivlardir. Professional motivatsion sindrom va kognitiv sindrom o'rtasidagi jiddiy farq yetakchi motivlarning - mos ravishda professional va kognitiv motivlarning jiddiyligidadir.

Xulosa va takliflar. Xulosa tariqasida shuni ta'kidlash kerakki, o'qituvchi maktab o'quvchilariga maqsad qo'yishni o'rgatishi kerak, motivlar kabi maqsadlar ham mazmunan farq qilishi mumkin. Ta'lim jarayoni bilan bog'liq holda, maqsad - o'quvchining ta'lim faoliyati bilan bog'liq individual harakatlarni bajarishga qaratilgan. Shuning uchun maqsad - bu ta'lim faoliyatining oraliq natijasiga qaratilgan. Motivlar odatda o'quv faoliyatini bir butun sifatida, maqsadlar esa individual o'quv faoliyatini xarakterlaydi. Motiv harakatga munosabatni vujudga keltiradi, maqsadni izlash va anglash esa harakatning haqiqiy amalga oshirilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, ta'lim faoliyatida maqsad o'rnini egallagan o'quv mazmuni o'quvchi tomonidan amalga oshiriladi va esda qoladi. Maqsadlarni belgilash qobiliyati talabning motivatsion komponentining yetukligining ko'rsatkichidir.

ADABIYOTLAR

1. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы личности // Л.И. Божович // Изучение мотивации детей и подростков. М., 1972.
2. Вайсман Р.С. Развитие мотивационной сферы человека в старшем возрасте. // Автореф. дисс... кан. М. 1973.
3. Васильков А.М. Динамика мотивационных установок к профессии военного врача в процессе обучения в военно-медицинском вузе/ А.М. Васильков, С.С. Иванов//Ананьевские чтения-97: Тезисы научно-практической конференции. СПб, 1997
4. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология / М.В. Гамезо, Е.А. Петрова, Л.М. Орлова. М.: Педагогическое общество России, 200
5. Гебос А.И. Психологические условия формирования положительной мотивации к учению/ А.И. Гебос //Воспитание, обучение, психическое развитие: Тезисы докладов к V всезнаому съезду психологов СССР. Ч.1. М., 1977.
6. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности. М., 1988.
7. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. М.: Просвещение, 1990.

8. Орлов Ю.М. Потребности и мотивы учебной деятельности студентов мед. вуза / Ю.М. Орлов, Н.Д. Творогова, В.И. Шкуркин. М., 1976.
9. Салахидинова, Х. Х. (2019). Взаимосвязь поощрения и наказания в воспитании детей. Наука и образование сегодня, (11 (46)), 78-79.